

ОБСЕ ЯК ІНСТИТУЦІЙНИЙ МЕХАНІЗМ ФОРМУВАННЯ ДОВІРИ, ВІЙСЬКОВОЇ ТРАНСПАРЕНТНОСТІ, КОНТРОЛЮ НАД ОЗБРОЄННЯМИ ТА ЗАПОБІГАННЯ КОНФЛІКТАМ У ЄВРОПІ

Стаття присвячена аналізу ОБСЕ як комплексний інституційний механізм поєднання режимів військової прозорості, заходів зі зміцнення довіри та безпеки, інструментів раннього попередження й врегулювання конфліктів.

У сучасному європейському безпековому середовищі, що характеризується геополітичною фрагментацією та ерозією традиційних режимів контролю над озброєннями, довіра між державами більше не може розглядатися як результат політичних декларацій чи спільності цінностей. Вона формується через інституційні механізми передбачуваності, у яких військова транспарентність відіграє ключову роль

Дослідження базується на поєднанні інституціонального підходу та методології безпекових студій. Проведено якісний порівняльний аналіз ключових документів ОБСЕ (Віденський документ 2011, Кодекс поведінки щодо воєнно-політичних аспектів безпеки 1994 року), діяльності Центру запобігання конфліктам, польових місій та інституту Верховного комісара у справах національних меншин. Здійснено декомпозицію інструментів за нормативним, верифікаційним, аналітичним і медіаційним вимірами з акцентом на їх взаємодію. Метою дослідження є визначення взаємозв'язку між режимами військової транспарентності та інструментами врегулювання конфліктів у межах Організації з безпеки і співробітництва в Європі, а також обґрунтування напрямів їх інституційної оптимізації в умовах тривалої кризи європейської архітектури безпеки.

Результати дослідження показують, що ефективність ОБСЕ визначається не окремими інструментами, а їхньою взаємодією, яка забезпечує процедурну передбачуваність і знижує ризик ескалації. Виявлено ключові обмеження: консенсусна модель ухвалення рішень, формалізація режимів транспарентності, фрагментація військової діяльності нижче порогових значень та слабка інтеграція верифікаційних даних з механізмами раннього попередження й медіації. Запропоновано авторську модель оптимізації, що передбачає модернізацію порогових критеріїв, посилення аналітичної автономії Центру запобігання конфліктам, впровадження цифрових інструментів верифікації та тісніше поєднання моніторингу з медіаційними практиками.

Ключові слова: ОБСЕ, військова транспарентність, формування довіри, контроль над озброєннями, Віденський документ 2011, запобігання конфліктам, раннє попередження, медіація, європейська безпека, верифікація.

Вступ та постановка проблеми. Європейський безпековий простір увійшов у фазу, коли довіра між державами перестала виконувати роль майже непомітної передумови стабільності і знову стала предметом відкритого політичного суперництва. Упродовж тривалого часу здавалося, що інституційні механізми передбачуваності, сформовані після завершення холодної війни, достатньо міцні, аби стримувати неконтрольовану ескалацію навіть за наявності глибоких політичних розбіжностей. Останнє десятиліття змусило переглянути цю оцінку. Коли режими повідомлення, інспекцій, спостереження, обміну військовою інформацією та кризових консультацій перестають сприйматися як спільна цінність або хоча б як необхідна процедурна умова співіснування, вони швидко втрачають політичний зміст. Формально інструменти залишаються, але їхня стабілізаційна функція поступово розмивається.

У цьому сенсі проблема діяльності Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЕ) полягає не лише у неповному використанні її інструментів. Більш складним є питання їхньої легітимності. В умовах відновлення силового суперництва сама логіка взаємодії держав починає піддавати сумніву доцільність процедур, які були розроблені для середовища відносної передбачуваності (Віденський документ, 2011; Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security, 1994). Організація визначає військовою транспарентність, обмін

інформацією, інспекції, спостереження і консультації як ключові елементи зниження ризику інцидентів та помилкових оцінок намірів. Однак ефективність цих інструментів прямо залежить від готовності держав не лише формально дотримуватися процедур, але й не обходити їхній зміст.

Існує й інша проблема, менш очевидна, але методологічно важлива. У наукових дослідженнях механізми формування довіри та інструменти врегулювання конфліктів часто аналізуються окремо. В одних роботах увага зосереджується на військовій прозорості, режимах повідомлення та верифікації. В інших дослідженнях центр тяжіння переноситься на дипломатичні формати, посередництво, польові місії або кризове управління. Такий поділ певною мірою виправданий аналітичною зручністю, проте він погано відображає реальну інституційну практику ОБСЄ.

У межах цієї організації довіра рідко виникає лише як результат переговорного процесу. Так само і транспарентність не зводиться до технічного обміну інформацією. Повідомлення про військову діяльність, спостереження за навчаннями, верифікаційні візити, механізми раннього попередження, діалогові формати та моніторинг конфліктів утворюють взаємопов'язану систему. Вона працює нерівномірно і не завжди ефективно, однак саме їхня взаємодія створює мінімальний рівень передбачуваності. (OSCE Handbook on Confidence- and Security-Building Measures, 2014; High Commissioner on National Minorities: Mandate and Activities, 2023; European Security and Cooperation, Yearbook, 2021). У цьому сенсі ОБСЄ доцільно розглядати не лише як дипломатичний майданчик, а швидше як інституційну екосистему процедурної передбачуваності.

Додаткову актуальність проблемі надає інституційна специфіка самої організації. ОБСЄ фактично залишається однією з небагатьох загальноєвропейських платформ, де військово-політичний, конфліктно-посередницький і нормативний виміри безпеки формально поєднані. Віденський документ 2011 року, Кодекс поведінки щодо воєнно-політичних аспектів безпеки, діяльність Форуму зі співробітництва в галузі безпеки (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2022a), робота Центру запобігання конфліктам (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2023a), інститут Верховного комісара у справах національних меншин (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2023b), а також досвід Спеціальної моніторингової місії в Україні демонструють, що функціонування організації не зводиться до одного виміру ефективності.

Оцінювати ОБСЄ виключно через здатність швидко припиняти війни означало б спрощувати її історичну роль. Як зазначається в аналітичних доповідях, сила цієї інституції традиційно полягала в збереженні каналів комунікації, створенні процедурної довіри та обмеженні ризику ескалації локальних криз (OSCE Network of Think Tanks and Academic Institutions, 2022; OSCE Yearbook 2021, 2022; Conflict Prevention Centre, 2023).

Аналіз основних наукових досліджень і публікацій. Методологічна конструкція дослідження спрямована на ідентифікацію механізмів, через які військова транспарентність трансформується у передбачуваність поведінки держав і, опосередковано, у довіру як функціональну характеристику безпекового середовища в межах Організація з безпеки і співробітництва в Європі. Вихідною аналітичною установкою є розмежування нормативно декларованої транспарентності та її операційної спроможності впливати на динаміку конфліктів.

Концептуально дослідження спирається на поєднання інституціоналізму та підходів безпекових студій, де інститути розглядаються не як статичні правила, а як середовище взаємодії акторів із асиметричними інтересами. Це дозволяє фіксувати не лише формальні параметри режимів транспарентності, а й ступінь їх фактичної імплементації. У цьому контексті ключові документи, зокрема Віденський документ 2011 та Кодекс поведінки щодо воєнно-політичних аспектів безпеки, інтерпретуються як інституційні матриці, що задають рамки допустимої військової поведінки, але не гарантують їх дотримання.

Аналітичний дизайн вибудований як багаторівнева модель. На нормативному рівні здійснюється декомпозиція інструментів ОБСЄ за функціональними параметрами: обмін інформацією, верифікація, раннє попередження, медіація. На операційному рівні аналізується, як ці інструменти взаємодіють у практиці, формуючи або, навпаки, підриваючи ефект передбачуваності.

Емпірична частина базується на якісному порівняльному аналізі, орієнтованому на зіставлення задекларованих механізмів і фактичних практик їх застосування. Порівняння здійснюється між різними типами інструментів ОБСЄ, що виконують суміжні функції, але мають різну ступінь обов'язковості та політичної підтримки. Це дає змогу виявити внутрішні дисбаланси системи, зокрема розрив між обсягом доступної інформації та її використанням у процесах раннього реагування.

Методологічні обмеження мають подвійний характер. З одного боку, доступ до первинних даних про виконання заходів транспарентності є фрагментованим і часто політизованим. З іншого, консенсусна процедура ухвалення рішень у межах ОБСЄ ускладнює формалізацію критеріїв ефективності, зміщуючи аналіз у площину якісних оцінок. Це обмежує можливість кількісної верифікації, але водночас дозволяє точніше фіксувати інституційні розриви.

Обрана методологія орієнтована не на опис інструментів як таких, а на виявлення їх функціональної спроможності в умовах зростаючої стратегічної невизначеності. Такий підхід відкриває можливість оцінювати ОБСЄ як динамічну систему, чутливу до змін політичного контексту, а не як фіксований набір процедур.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі можна виокремити кілька відносно автономних підходів до осмислення ролі ОБСЄ у структурі європейської безпеки. Перший пов'язаний із традицією досліджень контролю над озброєннями та заходів зміцнення довіри і безпеки. У цьому корпусі робіт військова транспарентність розглядається як базовий механізм формування передбачуваності, тоді як Віденський документ постає інструментом зниження ризику помилкової інтерпретації військової активності.

Особливо показовими є дослідження Л. Кулеса та В. Зелнера. У їхніх роботах підкреслюється, що навіть у ситуації різкого падіння взаємної довіри режими повідомлення, верифікації та інспекцій можуть виконувати функцію своєрідної "мінімальної стабілізації". Інакше кажучи, вони не усувають політичного конфлікту, але знижують імовірність того, що конфронтація перейде в режим неконтрольованого ризику. (Kulesa, 2020; Zellner, 2017). Це твердження виглядає переконливим, хоча його застосовність значною мірою залежить від політичної волі держав підтримувати відповідні процедури.

Другий напрям досліджень концентрується на конфліктному вимірі діяльності ОБСЄ: ранньому попередженні, посередництві, польових операціях, моніторингу та кризовому менеджменті. У цьому контексті важливими є праці Гертеля та колег (Härtel et al., 2021), Пундзіюте-Галлуа (Pundziūtė-Gallois, 2023), а також спільне дослідження Гулієва і Гавріха (Guliyev & Gawrich, 2021). Ці автори показують, що ОБСЄ функціонує не лише як форум для міждержавного діалогу. У низці випадків вона виконує прикладні функції: від фасилітації переговорів до польового спостереження та підтримки процедурної довіри в конфліктних середовищах (Wolff, 2018; Pundziūtė-Gallois, 2023).

Цікавим є і більш стриманий висновок, який простежується у частині цієї літератури: організація часто виявляється відносно ефективною саме там, де не декларує амбіцій швидкого досягнення "великого миру". Її практична роль нерідко полягає у підтриманні контактів, фіксації фактів, документуванні подій та стримуванні подальшої деградації безпекового середовища. Подібна оцінка, втім, не є беззаперечною, оскільки вона значною мірою залежить від того, які критерії ефективності використовуються.

Серед вітчизняних досліджень дотичних проблем контролю над озброєннями та формування безпекової передбачуваності в Європі заслуговують увагу публікації 2026 року. Зокрема, в дослідженні "Теоретичні засади контролю над звичайними озброєннями в Європі в умовах трансформації безпекового середовища" вітчизняних вчених В. Гурковського, Є. Романенка та Н. Павлія (Gurkovskiy et al., 2026) обґрунтовано, що в сучасних умовах геополітичної фрагментації класичні режими транспарентності (зокрема Віденський документ) потребують не лише технічного оновлення порогових критеріїв, але й глибшого інституційного переосмислення, аби запобігти фрагментації військової активності та ілюзії контролю. Доповнює цей аналіз дослідження Н. Клименко "Глобальна та регіональна безпека: контроль над звичайними озброєннями, гуманітарна, соціальна та економічна складові" (Klymenko & Taran, 2026), де авторка акцентує, що ефективність механізмів ОБСЄ залежить

не лише від військово-технічної верифікації, а й від врахування гуманітарних, соціальних та економічних наслідків обмеження озброєнь, що створює додаткові стимули для політичної волі держав-учасниць. Обидві роботи підтверджують ключовий висновок статті: військова прозорість і врегулювання конфліктів у межах ОБСЄ не можуть розглядатися ізольовано, а вимагають комплексної інтеграції нормативного, верифікаційного та медіаційного вимірів, що особливо актуально для української безпекової політики в умовах триваючої кризи європейської архітектури безпеки.

Третій напрям досліджень пов'язаний із ширшим теоретичним осмисленням прозорості як правового і політичного принципу. У роботах М. Соссаї (Sossai, 2013) прозорість розглядається не лише як технічна процедура обміну інформацією, а як одна з опорних категорій режимів роззброєння і нерозповсюдження. Такий підхід дозволяє вийти за межі вузько інструментального розуміння військової прозорості. У сфері безпеки прозорість фактично формує середовище, у якому наміри держав стають принаймні частково зрозумілими, а отже менш загрозливими для інших акторів.

Близькі за логікою висновки містяться і в дослідженнях А. Ісакова та С. Вольфа (Wolff, 2018). Вони демонструють, що механізми попередження конфліктів та робота з напруженням усередині суспільств також спираються на інституційно організовану довіру. Йдеться про раннє виявлення ризиків, посередництво, правові рекомендації, а також про локальне нарощування спроможностей, яке інколи залишається менш помітним у політичних оцінках діяльності організації.

Попри значний масив досліджень, у літературі зберігається кілька помітних прогалин. По-перше, бракує робіт, які системно поєднували б воєнно-технічні інструменти прозорості з політико-дипломатичними механізмами врегулювання конфліктів у межах єдиної аналітичної моделі. По-друге, криза контролю над озброєннями та криза довіри нерідко аналізуються як окремі процеси, хоча на практиці вони швидше є різними проявами однієї глибокої трансформації європейського безпекового порядку. Нарешті, у частині робіт ОБСЄ описується переважно через призму її слабкості. Така оцінка не обов'язково помилкова, але вона інколи ігнорує інший аспект – зміну режиму корисності організації: від амбіцій великої політичної угоди до підтримання каналів кризової комунікації, спостереження і верифікації.

У наукових працях простежується відсутність єдності у трактуванні природи довіри та механізмів її формування.

Метою статті є: визначення взаємозв'язку між режимами військової прозорості та інструментами врегулювання конфліктів у межах Організації з безпеки і співробітництва в Європі, а також обґрунтування напрямів їх інституційної оптимізації в умовах тривалої кризи європейської архітектури безпеки.

Виклад основного матеріалу. Проблема довіри у сфері безпеки зазвичай трактується як психологічна або політична категорія. Однак у випадку ОБСЄ таке розуміння є недостатнім. У межах цієї інституції довіра функціонує передусім як процедурно організований механізм управління безпековими ризиками. Вона виникає не через збіг ціннісних орієнтацій або взаємну політичну симпатію держав, а через наявність стабільних каналів обміну інформацією, системи перевірки військової діяльності, регулярних консультацій та інституційних форматів деескалації.

Таким чином, у логіці ОБСЄ йдеться не про повну політичну довіру, а про її процедурний мінімум. Саме цей мінімум дозволяє підтримувати певну керованість безпекового середовища навіть у ситуації високої взаємної підозри між державами. Інституційна архітектура ОБСЄ орієнтована не на усунення конфлікту інтересів, а на зниження ризику його неконтрольованої ескалації.

Таке розуміння безпосередньо впливає з концепції заходів зміцнення довіри та безпеки. У документах ОБСЄ вони визначаються як інструменти, спрямовані на підвищення передбачуваності військової діяльності, зменшення ймовірності інцидентів і формування практики превентивної взаємодії. У цьому контексті довіра не передує інституціям, а частково продукується ними. Чим більш систематичними є повідомлення про військову активність, спостереження за навчаннями, інспекції та оцінювальні візити, тим вищою стає здатність держав інтерпретувати поведінку одна одної як прогнозовану.

Звідси випливає ключове положення: зниження транспарентності неминує веде до ерозії довіри. У свою чергу, дефіцит довіри стимулює подальше приховування намірів і маніпулювання інформацією. Такий взаємопосилювальний процес формує структурне середовище стратегічної невизначеності, у якому навіть обмежені військові дії можуть інтерпретуватися як потенційна загроза.

Нормативним виміром цієї логіки виступає Кодекс поведінки щодо воєнно-політичних аспектів безпеки (Organization for Security and Cooperation in Europe, 1994). Документ поєднує міждержавний і внутрішньодержавний рівні безпеки, наголошуючи на принципі її неподільності та на необхідності демократичного контролю над силовими структурами. Важливість цього положення виходить за межі правового регулювання. Прозорість оборонного планування, підзвітність військових інститутів та цивільний контроль зменшують ризик непрогнозованого застосування сили як у внутрішньополітичному, так і у міжнародному вимірі. У результаті довіра набуває подвійної природи: вона формується як між державами, так і всередині їхніх інституційних систем.

Найконкретнішим інструментом формування передбачуваності в ОБСЄ є Віденський документ 2011 (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2011). Він встановлює процедури обміну військовою інформацією, механізми спостереження за навчаннями та інспекційні формати. Однак розвиток безпекового середовища останніх років продемонстрував обмеження цього режиму. Дослідники відзначають, що слабкість інструментів транспарентності проявляється тоді, коли держави використовують формальні параметри документа для обходу його сутнісної логіки (Engvall, 2021; Kulesa, 2020). Йдеться про ситуації, коли масштабні військові активності фрагментуються або проводяться нижче встановлених порогів повідомлення.

У таких умовах виникає парадокс неповної прозорості. Формально інституційний режим продовжує діяти, проте його здатність забезпечувати реальну передбачуваність зменшується. Найбільший ризик полягає в тому, що створюється ілюзія контролю над ситуацією тоді, коли сам механізм контролю вже послаблений. Військова транспарентність, таким чином, виступає матеріальною основою довіри, але не її гарантією.

Коли держави мають доступ до регулярної інформації, інспекцій і процедур верифікації, вони рідше виходять із найгірших сценаріїв поведінки іншої сторони. Якщо ж ці механізми слабшають, стратегічне планування починає базуватися на припущенні про потенційно найнебезпечніші наміри опонента. Саме тому навіть обмежені інструменти транспарентності здатні відігравати стримувальну роль.

Таблиця 1 – Інституційні інструменти ОБСЄ та їхня функція у формуванні довіри

Інструмент	Основна функція	Внесок у формування довіри	Ключове обмеження
Віденський документ 2011	Повідомлення про військову діяльність, інспекції, спостереження за навчаннями	Підвищення передбачуваності військової активності	Використання порогів та винятків для обходу процедур
Кодекс поведінки щодо воєнно-політичних аспектів безпеки	Нормативні принципи використання сили, демократичний цивільний контроль	Формування довіри до процедур застосування військової сили	Політична, а не юридично примусова природа
Центр запобігання конфліктам ОБСЄ	Раннє попередження, аналітика ризиків, підтримка кризового менеджменту	Інституційна координація реагування на безпекові ризики	Обмежена автономія від політичних рішень держав

Інструмент	Основна функція	Внесок у формування довіри	Ключове обмеження
Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні	Польовий моніторинг, звітність, фасилітація локального діалогу	Формування спільного фактичного інформаційного поля	Обмеження доступу та політизація оцінок
Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин	Превентивна дипломатія та рекомендації щодо міжетнічних відносин	Зниження конфліктного потенціалу на ранній стадії	Залежність ефективності від готовності сторін співпрацювати

Представлена схема показує, що довіра в інституційній логіці ОБСЄ формується на кількох взаємопов'язаних рівнях: нормативному, інформаційно-верифікаційному, аналітичному та посередницькому. Центральне місце в цій структурі посідає Центр запобігання конфліктам ОБСЄ. На відміну від більш помітних політичних форматів, саме цей підрозділ забезпечує щоденне функціонування системи раннього попередження, підтримку польових місій та аналітичну оцінку безпекових ризиків.

У цьому контексті стає очевидним, що військова транспарентність не може розглядатися ізольовано від механізмів врегулювання конфліктів. Інформація, отримана через режими верифікації, має бути інтегрована в систему раннього попередження та політичних консультацій. Якщо цей зв'язок слабшає, навіть достовірні дані не перетворюються на політичну дію.

Саме тому в сучасних аналітичних оцінках дедалі частіше порушується питання про розширення аналітичної автономії Центру запобігання конфліктам. Йдеться не лише про технічні вдосконалення, а про здатність інституції переводити сигнали ризику в політичний порядок денний до того, як вони переростуть у кризу.

Посередницька діяльність ОБСЄ має специфічний характер. Організація рідко досягає швидких дипломатичних проривів. Її ефективність проявляється у підтриманні комунікаційних каналів, створенні процедурних рамок діалогу та поступовому зниженні напруженості. Порівняльна перевага ОБСЄ полягає у поєднанні інклюзивності, інституційної легітимності та накопиченого досвіду фасилітації переговорів.

Водночас консенсусна модель прийняття рішень створює структурне обмеження. Політична воля держав-учасниць є одночасно джерелом легітимності організації і фактором її вразливості. ОБСЄ здатна забезпечувати процедури взаємодії, але не має інструментів примусу до їх виконання.

У таких умовах більш коректним критерієм оцінки ефективності організації є не здатність швидко завершувати конфлікти, а спроможність підтримувати інфраструктуру керованої конфліктності – систему моніторингу, раннього попередження та комунікації, що знижує ризик неконтрольованої ескалації.

Таблиця 2 – Авторська модель оптимізації інституційних механізмів ОБСЄ

Проблемний фактор	Поточний наслідок	Оптимізаційний підхід	Очікуваний ефект
Застарілі параметри режиму транспарентності	Обхід процедур повідомлення	Оновлення порогів військової активності	Зменшення "сірих зон" у військовій прозорості
Слабкий зв'язок між інформацією та аналізом	Запізнена політична реакція	Посилення аналітичної автономії Центру запобігання конфліктам	Швидше винесення ризиків у політичний порядок денний

Проблемний фактор	Поточний наслідок	Оптимізаційний підхід	Очікуваний ефект
Обмежені інструменти перевірки	Сумніви щодо достовірності даних	Використання цифрових і гібридних механізмів верифікації	Підвищення надійності інформації
Розрив між моніторингом і медіацією	Переговори без спільної фактичної бази	Інтеграція звітності, аналізу та фасилітації	Посилення деескалаційного потенціалу
Низька швидкість реагування на кризу	Зволікання під час ескалації	Інституціоналізація швидких консультацій	Зниження ризику ненавмисного загострення

Проведений аналіз дозволяє сформулювати узагальнену логіку взаємодії довіри, прозорості та врегулювання конфліктів.

Послідовність деескалаційної взаємодії: військова інформація → верифікація → передбачуваність → зниження ризику хибної інтерпретації → збереження каналів діалогу → медіація → стримування ескалації → часткове відновлення довіри.

Зворотна динаміка має протилежний ефект: блокування прозорості → дефіцит перевірюваних фактів → домінування найгірших сценаріїв → зростання недовіри → ослаблення переговорних форматів → ескалаційні рішення.

Отже, довіра та прозорість перебувають у відносинах взаємного відтворення. Прозорість не гарантує довіри, проте без неї довіра майже не має інституційних механізмів відновлення.

У сучасному безпековому середовищі ОБСЄ залишається унікальною інституційною платформою, яка поєднує політичний діалог, режим військової прозорості, польовий моніторинг і превентивну дипломатію. Саме ця багаторівнева структура дозволяє розглядати організацію як один із ключових елементів процедурної безпеки в Європі.

Висновки. Проведене дослідження дозволяє розглядати проблематику формування довіри та врегулювання конфліктів у межах ОБСЄ як єдиний аналітичний комплекс. Поєднання нормативних документів, механізмів військової прозорості, аналітичних структур (Organization for Security and Co-operation in Europe, 2023a) та посередницьких форматів (Pundziūtė-Gallois, 2023; Wolff, 2018) створює багаторівневу архітектуру процедурної передбачуваності.

Проведене дослідження дозволяє розглядати проблематику формування довіри та врегулювання конфліктів у межах ОБСЄ як єдиний аналітичний комплекс. Поєднання цих двох дослідницьких ліній оптимізації механізмів довіри та підвищення військової прозорості у сфері контролю над озброєннями виявилось не лише методологічно виправданим, а й концептуально необхідним. Аналіз засвідчив, що в інституційній логіці ОБСЄ вони не існують як автономні напрямки. Режими прозорості виконують роль структурної передумови політичного діалогу, тоді як врегулювання конфліктів неможливо відокремити від процедур перевірки, моніторингу, звітності та систем раннього попередження.

Отримані результати свідчать про те, що специфіка ОБСЄ полягає у багаторівневій архітектурі її інструментів. Нормативні документи, механізми військової прозорості, аналітичні структури та посередницькі формати функціонують як взаємопов'язана система. У межах цієї системи Віденський документ 2011, Кодекс поведінки щодо воєнно-політичних аспектів безпеки, діяльність Форуму зі співробітництва в галузі безпеки ОБСЄ, Центр запобігання конфліктам ОБСЄ, польові місії та інститут Верховний комісар ОБСЄ у справах національних меншин виконують різні, але взаємодоповнювальні функції. Їхня взаємодія створює середовище інституційної передбачуваності, у якому нормативні принципи, технічні процедури перевірки, аналітична оцінка ризиків і дипломатична медіація підсилюють одна одну. Саме така комбінація пояснює унікальне місце ОБСЄ серед інших європейських безпекових інституцій.

Разом із тим аналіз показує, що ефективність цієї архітектури істотно обмежується низкою структурних факторів. Консensusний характер ухвалення рішень зумовлює залежність організації від політичної волі держав-учасниць. У ситуації її послаблення інституційні

механізми зберігають формальну дію, проте поступово втрачають практичну результативність (OSCE Network of Think Tanks and Academic Institutions, 2022; OSCE Yearbook 2021, 2022).. Додаткові обмеження виникають через практику формального дотримання правил із одночасним обходом їхнього змісту, обмежені мандати польових місій та недостатню інтегрованість між системами верифікації, аналітики ризиків і медіаційними процесами. У результаті інституційна реакція організації нерідко відстає від динаміки розвитку кризових ситуацій, а режими військової прозорості частково втрачають свій деескалаційний потенціал.

Дослідження дає підстави визначити кілька пріоритетних напрямів інституційної оптимізації ОБСЄ. За переконням автора статті, першочерговим завданням є оновлення параметрів режиму військової транспарентності, передусім через модернізацію положень Віденський документ 2011 та перегляд його порогових критеріїв. Другий напрям пов'язаний із посиленням аналітичної спроможності Центр запобігання конфліктам ОБСЄ, що передбачає розширення можливостей для незалежної оцінки безпекових ризиків і більш раннього винесення проблемних питань на політичний порядок денний. Не менш важливим є технологічне оновлення процедур перевірки й звітності, включно з використанням сучасних інструментів цифрової верифікації та удосконалених методів обробки інформації. Нарешті, підвищення ефективності організації потребує тіснішого поєднання механізмів військової прозорості з посередницькими та медіаційними форматами, що дозволить використовувати верифікаційні дані як фактичну основу переговорних процесів.

Загальний висновок дослідження полягає в тому, що довіра в сучасному безпековому середовищі не формується через декларативні політичні заяви. Вона виникає як результат функціонування інституційних процедур передбачуваності: систем обміну інформацією, перевірки, консультацій і раннього попередження. У цьому контексті ОБСЄ, попри очевидні інституційні обмеження, продовжує відігравати важливу роль у підтриманні мінімальної керованості європейського безпекового середовища. Як зазначали авторами, її значення полягає не у здатності швидко усувати конфлікти, а у збереженні інфраструктури діалогу, прозорості та ризик-редукції.

Подальші дослідження можуть розвиватися в кількох напрямках. Перспективним є поглиблений аналіз модернізації режимів військової транспарентності з урахуванням нових технологічних факторів, зокрема використання безпілотних систем, цифрових інструментів верифікації та змін у характері військової мобільності. Не менш важливим виглядає порівняльне дослідження ефективності різних моделей посередництва ОБСЄ у затяжних конфліктах пострадянського простору. Особливої уваги потребує питання можливого поєднання політично зобов'язуючих режимів ОБСЄ з більш жорсткими механізмами комплаєнсу без втрати інклюзивного характеру організації, що залишається одним із її ключових інституційних ресурсів.

ОБСЄ зберігає унікальне місце в європейській безпековій архітектурі як платформа процедурної передбачуваності, проте потребує термінової інституційної адаптації до умов геополітичної фрагментації. Збереження її ролі залежить від оновлення режимів військової транспарентності, посилення аналітичної та медіаційної складових і відновлення політичної волі держав-учасниць. Результати мають практичне значення для української політики у сфері європейської безпеки та контролю над озброєннями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гертель, А., Пісаренко, А., та Умланд, А. (2021). The OSCE's Special Monitoring Mission to Ukraine: The SMM's Work in the Donbas and Its Ukrainian Critique in 2014–2019. *Security and Human Rights*, 31(1-4), 121–154.
2. Гулієв, Ф., та Гавріх, А. (2021). OSCE mediation strategies in Eastern Ukraine and Nagorno-Karabakh: a comparative analysis. *European Security*, 30(4), 569–588.
3. Гурковський, В. І., Романенко, С. О., та Павлій, Н. І. (2026). Теоретичні засади контролю над звичайними озброєннями в Європі в умовах трансформації безпекового середовища. *Національні інтереси України*, 2(19), 132–151. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2\(19\)-132-151](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)-132-151)

4. Клименко, Н., та Таран, Є. (2026). Глобальна та регіональна безпека: контроль над звичайними озброєннями, гуманітарна, соціальна та економічна складові. *Національні інтереси України*, 2(19), 263–275. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2\(19\)-263-275](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)-263-275)
5. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. (1994). *Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security*. Будапешт. <https://www.osce.org/fsc/41355>
6. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. (2011). *Віденський документ 2011 про заходи зі зміцнення довіри та безпеки*. Відень. <https://www.osce.org/fsc/41355>
7. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. (2014). *OSCE Handbook on Confidence- and Security-Building Measures*. Відень.
8. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. (2022). *Forum for Security Co-operation: Overview and Functions*. Відень.
9. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. (2023a). *Conflict Prevention Centre*. OSCE Secretariat. Відень.
10. Організація з безпеки і співробітництва в Європі. (2023b). *High Commissioner on National Minorities: Mandate and Activities*. Гаага.
11. Пундзюте-Галлуа, Е. (2023). The OSCE and the Minsk Process for Ukraine. How Diplomatic Innovation Transforms International Organisations. *European Review of International Studies*, 10(2), 136–165. <https://doi.org/10.1163/21967415-10020006>
12. Соссаї, М. (2013). Transparency as a Cornerstone of Disarmament and Non-proliferation Regimes. In A. Bianchi & A. Peters (Eds.), *Transparency in International Law* (pp. 392–416). Cambridge University Press.
13. Вольф, С. (2018). *Conflict Management in the OSCE Area*. Routledge.
14. Engvall, J. (2021). *Transparency and Risk Reduction in European Security*. Stockholm International Peace Research Institute.
15. Kulesa, L. (2020). *The Future of Conventional Arms Control in Europe*. Polish Institute of International Affairs.
16. OSCE Network of Think Tanks and Academic Institutions. (2022). *Revitalizing European Security Architecture*. Відень.
17. OSCE Yearbook 2021: European Security and Cooperation. (2022). *Nomos*. <https://doi.org/10.5771/9783748911456>
18. Zellner, W. (2017). *OSCE Confidence- and Security-Building Measures: Evolution and Challenges*. Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg.

REFERENCES:

1. Engvall, J. (2021). *Transparency and risk reduction in European security*. Stockholm International Peace Research Institute.
2. Guliyev, F., & Gawrich, A. (2021). OSCE mediation strategies in Eastern Ukraine and Nagorno-Karabakh: A comparative analysis. *European Security*, 30(4), 569–588. <https://doi.org/10.1080/09662839.2021.1900121>
3. Gurkovskiy, V. I., Romanenko, Ye. O., & Pavlii, N. I. (2026). Teoretychni zasady kontroliu nad zvychnymy ozbroienniamy v Yevropi v umovakh transformatsii bezpekovoho seredovysheha [Theoretical foundations of conventional arms control in Europe in the conditions of security environment transformation]. *Natsional'ni interesy Ukrainy*, 2(19), 132–151. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2\(19\)-132-151](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)-132-151)
4. Härtel, A., Pisarenko, A., & Umland, A. (2021). The OSCE's Special Monitoring Mission to Ukraine: The SMM's work in the Donbas and its Ukrainian critique in 2014–2019. *Security and Human Rights*, 31(1-4), 121–154. <https://doi.org/10.1163/18750230-03101004>
5. Klymenko, N., & Taran, Ye. (2026). Global and regional security: Control over conventional armaments, humanitarian, social and economic components. *Natsional'ni interesy Ukrainy*, 2(19), 263–275. [https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2\(19\)-263-275](https://doi.org/10.52058/3041-1793-2026-2(19)-263-275)
6. Kulesa, L. (2020). *The future of conventional arms control in Europe*. Polish Institute of International Affairs.
7. Organization for Security and Co-operation in Europe. (1994). *Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security*. <https://www.osce.org/fsc/41355>

8. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2011). Vienna Document 2011 on confidence- and security-building measures. <https://www.osce.org/fsc/41355>
9. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2014). OSCE handbook on confidence- and security-building measures. Vienna.
10. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2022a). Forum for Security Co-operation: Overview and functions. Vienna.
11. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2022b). Revitalizing European security architecture. OSCE Network of Think Tanks and Academic Institutions. Vienna.
12. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2023a). Conflict Prevention Centre. OSCE Secretariat. Vienna.
13. Organization for Security and Co-operation in Europe. (2023b). High Commissioner on National Minorities: Mandate and activities. The Hague.
14. OSCE Yearbook 2021: European security and cooperation. (2022). Nomos. <https://doi.org/10.5771/9783748911456>
15. Pundziūtė-Gallois, E. (2023). The OSCE and the Minsk Process for Ukraine. How diplomatic innovation transforms international organisations. *European Review of International Studies*, 10(2), 136–165. <https://doi.org/10.1163/21967415-10020006>
16. Sossai, M. (2013). Transparency as a cornerstone of disarmament and non-proliferation regimes. In A. Bianchi & A. Peters (Eds.), *Transparency in international law* (pp. 392–416). Cambridge University Press.
17. Wolff, S. (2018). *Conflict management in the OSCE area*. Routledge.
18. Zellner, W. (2017). *OSCE confidence- and security-building measures: Evolution and challenges*. Institute for Peace Research and Security Policy at the University of Hamburg.

DSc. of Public Administration. Prof. Gurkovskiy V.

OSCE AS AN INSTITUTIONAL MECHANISM FOR CONFIDENCE-BUILDING, MILITARY TRANSPARENCY, ARMS CONTROL AND CONFLICT PREVENTION IN EUROPE

Introduction. *In the contemporary European security environment marked by geopolitical fragmentation and the erosion of traditional arms control regimes, trust between States can no longer be viewed as a derivative of political declarations or shared values. It emerges through institutional mechanisms of predictability, in which military transparency plays a central role. The article examines the OSCE as a comprehensive institutional mechanism that integrates military transparency regimes, confidence- and security-building measures, early warning instruments, and conflict resolution tools.*

Methods. *The study combines the institutional approach with security studies methodology. It employs qualitative comparative analysis of key OSCE documents (Vienna Document 2011, Code of Conduct on Politico-Military Aspects of Security 1994), as well as the activities of the Conflict Prevention Centre, field operations, and the High Commissioner on National Minorities. The instruments are decomposed according to normative, verification, analytical, and mediation dimensions, with emphasis on their interaction.*

Results. *The effectiveness of the OSCE is shown to stem not from isolated tools but from their interaction, which ensures procedural predictability and reduces the risk of escalation. Key limitations identified include the consensus-based decision-making model, formalization of transparency regimes, fragmentation of military activities below notification thresholds, and insufficient integration between verification data, early warning, and mediation. An original optimization model is proposed, encompassing modernization of notification thresholds, strengthening the analytical autonomy of the Conflict Prevention Centre, introduction of digital verification tools, and closer linkage between monitoring and mediation practices.*

Conclusions. *The OSCE retains a unique position in the European security architecture as a platform of procedural predictability, yet requires urgent institutional adaptation to conditions of geopolitical fragmentation. Its continued relevance depends on updating military transparency regimes, enhancing analytical and mediation components, and restoring the political will of participating States. The findings are of practical relevance for Ukrainian policy in the fields of European security and arms control.*

Keywords: *OSCE, military transparency, trust-building, arms control, Vienna Document 2011, conflict prevention, early warning, mediation, European security, verification.*